

АНТРОПОЛОГІЯ

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни «Антропологія» складена відповідно до освітньої програми здобувачів ступеня вищої освіти «бакалавр» напряму підготовки (спеціальності) Психологія.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: формування знань студентів щодо мінливості фізичного типу людини у часі та просторі (розділ фізичної антропології); вивчення процесу расоутворення, етногенезу та етнічної історії давніх та сучасних народів (розділ антропогенезу та етнічної антропології); вивчення компонентів культури, механізми її функціонування та принципи її трансформації з психологічної точки зору (розділ психологічної антропології).

Міждисциплінарні зв'язки: Зміст курсу «Антропологія» пов'язаний з дисциплінами, що викладаються студентам спеціальності психологія. Сформована система знань є необхідною для засвоєння змісту «Анатомія та еволюція нервової системи людини», «Загальна психологія», «Зоопсихологія та порівняльна психологія».

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

1. Сучасна структура антропологічних досліджень.
2. Антропогенез та етнічна антропологія.
3. Психологічна антропологія.

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: підготовка до особистісної орієнтації в сучасному світі, осмислення його як сукупності культурних досягнень людського суспільства, формування певних навичок до спілкування з представниками різних національних культур, що є важливою передумовою в подоланні ксенофобських та етноцентричних тенденцій, які провокують конфлікти і непорозуміння серед людей, що виховувались в контексті різних етнокультур.

Завдання курсу:

1. Студенти повинні вільно оперувати науково-понятійним апаратом психологічної антропології.
2. Знати особливості становлення антропології як комплексної науки про психологічні особливості народів та їх культуру, основні історичні етапи розвитку антропології, загальну характеристику найбільш відомих концепцій етносу, етнічності, культури; психологічні особливості характеру, менталітету, національної психіки, етнічних традицій, звичаїв, обрядності українців та інших народів світу; загальні тенденції розвитку сучасної світової культури; особливості

і специфіку розвитку української культури та її роль і місце в контексті світової культури.

3. Аналізувати та досліджувати особливості прояву психічного складу нації; організувати крос-культурні заходи з урахуванням етнічних особливостей учасників; пояснювати різноманітність культурного розвитку людства, співвідносити різні точки зору на причини піднесення культури одних народів і культурного відставання інших народів; розрізняти загальнолюдські, етнічні та індивідуальні культурні цінності.

Вивчення навчальної дисципліни «**Антропология**» спрямовано на формування таких **компетенцій**:

Інструментальні компетенції:

- готовність використовувати на практиці, в реальних умовах професійної діяльності засвоєні знання, навички і уміння з організації науково-дослідних, науково-практичних, управлінських заходів;

- здатність організувати пошукову діяльність, спрямовану на знаходження необхідної інформації, перевірку її надійності та достовірності, здійснювати аналіз та оцінку за різними критеріями інформації, отриманої з різних джерел.

Міжособистісні компетенції:

- готовність до активного спілкування в науковій, виробничій і соціальній сферах діяльності, до встановлення адекватних міжособистісних стосунків в різних ситуаціях спілкування, до оптимізації умов взаємодії;

- зрозуміле і недвозначне донесення власних висновків (обґрунтувань, пояснень, розмірковувань) до фахівців і нефахівців, зокрема, до осіб, які навчаються.

Системні компетенції:

- готовність підвищувати свій інтелектуальний, загальнокультурний, моральний й фізичний рівень розвитку особистості;

- готовність самостійно оволодівати новими методами дослідження, гнучко адаптуватися до змін умов діяльності через активізацію свого особистісного потенціалу, корекцію науково-практичного профілю своєї професійної діяльності у відповідності до вимог певного профілю професійної компетентності.

Професійні компетенції (ПК):

у науково-дослідній діяльності:

здатність й готовність до:

- розробки програм дослідження (теоретичного, емпіричного), їх методологічного обґрунтування та методичного забезпечення з використанням новітніх знань та технологій;

- визначати й пояснювати психологічні механізми формування, функціонування та розвитку психічних явищ, процесів, властивостей, виокремлювати причини та фактори, що диференціюють характер їх індивідуального функціонування та розвитку;

у практичній діяльності:

здатність й готовність до:

- постановки прикладних завдань у певній галузі застосування психології, планування й проведення прикладного дослідження в будь-якій галузі.

Очікуванні результати навчання:

В результаті освоєння дисципліни студент повинен:

знати:

- основні поняття дисципліни, розрізняти розділи антропології;
- основні історичні етапи розвитку антропології;
- методи антропологічного знання;
- основні теорії походження людини;
- основні підходи до визначення «національного характеру»

уміти:

- структурувати антропологічні знання;
- вибирати джерела та канали інформації, систематизувати та обробляти інформацію;
- проводити аналіз історичних та етнічних типів культури з метою виокремлення в них найвищих досягнень в сфері духовної та матеріальної діяльності

володіти:

- навичками творчого узагальнення отриманих знань в письмовій та усній формі;
- прийомами ведення теоретичних дискусій, полеміки;
- навичками формулювання поняття, виокремлювати головні положення теоретичних парадигм, співвідносити їх з іншими

демонструвати здатність і готовність до:

- виявляти зв'язки та взаємозв'язки у розробці психологічних проблем, співставлення та аналіз теорій і концепцій на шляху до сучасної психології;
- самостійного пошуку, аналізу, достовірної реконструкції історичних фактів і подій.

Знання, засвоєні в межах зазначеної дисципліни, будуть використані для розширення власного та професійного світогляду.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 120 годин 4 кредити ЄКТС.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1: Сучасна структура антропологічних досліджень

Тема 1. Структура, методи та принципи антропологічних знань

Вступ до антропології. Антропологія як наука, її предмет, методи та зв'язок з іншими науками. Теоретичні джерела появи даної дисципліни. Історія виникнення й розвитку напрямку культура і особистість.

Зародження антропологічних знань за античності та середньовіччя. Перші спроби віднайти взаємозв'язок між явищами органічного й неорганічного світу. Античні мислителі: Анаксимандр, Демокріт, Емпедокл, Вчення Аристотеля, Лукрецій Кар, Клавдій Гален, Геродот, Гіппократ. Заборона вивчення природи і людини церковною та світською владою у середньовічній Європі.

Перша расова класифікація людства французького мандрівника, вченого Ф. Берньє. Натуралісти й філософи XVIII – початку XIX ст.. про місце людини у природі. Класифікація біологічних видів шведського натураліста К. Ліннея. Д. Дідро «Про пояснення природи». Теорія антропогенезу Ж.-Б. Ламарка. Расознавчі студії XVIII – першої половини XIX ст.

Виникнення антропологічних товариств та їхня роль в історії науки про людину. Антропологічні товариства – наукові осередки, що всебічно вивчали людину. Французьке товариство – П. Брока. Заснування Антропологічної школи та Музею Людини. Перший антропологічний осередок у Російській імперії – А. Богданов. Антропологічний музей Московського університету. Роль наукової спадщини ученого-гуманіста М. Миклухо-Маклая в історії антропології. Внесок у розвиток антропології російського вченого Д. Анучина.

Розвиток антропології в Україні. Перші антропологічні свідчення. А. Шафонський, М. Максимович, П. Чубинський, Ф. Вовк та його учні: О. Алешо, І. Раковський, А. Носов, С. Руденко, Р. Ендик. Здобутки та проблеми останніх десятиліть.

Основні напрямки досліджень і структура предметної області. Методи антропології: антропометрія, спостереження, біографічний метод, інтерв'ю, методи візуальної антропології, графічне відтворення контурів тіла, черепу; антропологічне фотографування, пластичне відтворення форми з допомогою виготовлення зліпків.

Тема 2. Фізична антропологія

Предмет вивчення морфології людини – закономірності індивідуальної мінливості, вікові зміни, статевий диморфізм, а також аналіз впливу зовнішніх впливів умов життя, праці та особливості її фізичного типу.

Конституційна антропологія. Пропорції тіла. Вікова мінливість пропорцій тіла. Статеві розбіжності в пропорціях тіла. Склад тіла. Питома вага тіла. Фізіолого-біохімічні кореляції компонентів ваги тіла. Морфологічні аспекти конституції. Чоловічі конституції. Жіночі конституції. Дитячі конституції. Психофізіологічні аспекти конституції. Конституції й фізіологічні особливості. Конституції й психологічні особливості.

Змістовий модуль 2. Антропогенез та етнічна антропологія

Тема 3. Антропогенез – походження людини

Антропогенез. Загін приматів і його підрозділи. Загальна характеристика загону приматів. Сучасні примати (підзагін напівмавпи, підзагін людиноподібні вищі примати). Сімейство людиноподібних мавп. Загальна характеристика. Підсімейство гіббонових, орангутангів, африканських антропоморфних. Деякі особливості морфологічних варіацій людиноподібних мавп. Гомініди. Ознаки пристосування до прямоходіння у людини. Відмінності у розвитку дитини і дитинча антропоморфних. Палеонтологія. Викопні примати (Нижчі примати, вищі примати). Місце людини в природі.

Теорії походження людини – креаціонізм, еволюціонізм, космізм.

Дарвінізм та його вплив на розвиток антропологічної науки. Послідовники дарвінізму. Т. Гекслі «Про місце людини у низці органічних істот». Е. Геккель «Натуральна історія світобудови».

Найдавніші еволюційні витоки людини. Австралопітеки – безпосередні попередники людей. Морфологічні особливості «людини вмілої» та її місце в еволюційній історії людства. Проблема грані між людиною і твариною. Формування людини сучасного фізичного типу. Архантропи – найдавніші люди. Палеонтропи – давні люди. Неоантроп: антропологічна характеристика. Час і місце виникнення неоантропа. Дві основні групи гіпотез щодо місця появи неоантропів: моноцентризм та поліцентризм. Я. Рогінський, П. Ендрю, Г. Брейер, Л. Шотт, Г. Стрінгер – прихильники моноцентризму. Ф. Вайдендрах, К. Кун, А. Тома – прихильники поліцентризму.

Верхньопалеолітична людність. Верхній палеоліт – епоха розквіту первісного мистецтва. Зачатки релігійних вірувань. Сучасна наука про прабатьківщину людства. Розвиток мозку предків сучасної людини, виникнення

мовлення та мислення. Основні етапи формування мовлення та мислення. Рушійні сили антропогенезу.

Тема 4. Расогенез та етнічна антропологія

Загальні уявлення про раси. Головні принципи расових класифікацій. Коротка морфологічна характеристика основних расових груп. Співвідношення расових, етнічних та лінгвістичних характеристик. Антропологічна структура населення земної кулі. Європа. Азія. Америка. Африка. Австралія та Океанія. Походження рас. Сучасна наука про виникнення расових відмінностей людства. Вплив зовнішнього середовища на формування расових ознак. Географічна ізоляція та змішування як чинники расогенезу. Зміни расових ознак та їхніх комплексів у ході соціально-економічного розвитку людства. Наука проти расизму. Зародження расистських поглядів. Расизм і работоргівля. Расистські концепції другої половини XIX-XX ст. Наукова неспроможність уявлень про біологічну нерівноцінність рас. Раси, психіка, культура.

Вивчення культури, ментальності та історичних цінностей різних народів (славян, європейців, жителів східних країн, людей, які проживають на континентах Америки, Африки, Австралії). Визначення схожих та відмінних рис у символіці та етнічних орнаментах; у вірі (міфи, перекази, перші релігійні твори); цінності та сімейні традиції; ментальність.

Змістовий модуль 3. Психологічна антропологія

Тема 5. Національний характер

Початок наукового дослідження психологічних особливостей різних народностей (Франц Боас). Поняття вродженої «культурної екіпіровки» Кларка Віслера. Вчення про етос культури Рут Бенедикт. Створення еталону польового дослідження (Маргарет Мід). Теорії функціоналізму (Б. Маліновський, Радкліф-Браун). Теорія моделей культури (А. Крьобер, Уайт).

Вплив психоаналізу на етнологічні дослідження. Психоаналітична концепція в етнології. Поняття «модальної особистості» і суспільство як негомогенна структура (К. Дюбуа, Е. Уолес). Крос-культурна антропологія. Культурно-центрований та особистісно-центрований підходи до дослідження національного характеру. Виникнення концепції «картини світу».

Значення психологічної антропології 1910-1950 рр. Виникнення когнітивної антропології. Зародження символічної антропології та інтерпретаційного підходу.

Тема 6. Культурна психологія

Психологічна антропологія 1980-2000 рр. Сучасні антропологічні теорії. Предмет вивчення культурної психології, етапи її зародження.

Сучасна когнітивна антропологія. Основні підходи до дослідження психологічної антропології: дискурс-центрований підхід (Дж. Уайт); дистрибутивна модель культури (Т. Шварц); взаємовплив культури та психології (М. Спіро); експліцитна та імпліцитна культура (Р. Левін); антропологія особистості (Дж. Інґхейм); культурно-історична антропологія (М. Коул); теорія схем (Р. Д'Андрад); соціокультурний підхід (Дж. Верч); конструювання суб'єкта (Е. Смолка); культура як поле діяльності (Е. Бош).

Основні теорії сучасної когнітивної антропології: когнітивні схеми (Р. Кесон); теорії схем (Д. Рамельхарт). Від теорії «схеми» до теорії «сценарія». Когнітивний розвиток.

Психоаналітична антропологія. Антропологія емоцій. Антропологія self.

Рекомендована література

Базова (основна) література:

1. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології / Х. Вовк. – К. : Наукова Думка, 1995. – 498 с.
2. Кравченко А.И. Социальная антропология : учебное пособие для вузов [2-е изд.] / А.И. Кравченко. – М. : Академический Проект, 2005. – 544 с.
3. Лурье С. Психологическая антропология: история, современное состояние, перспективы / С. Лурье. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 328 с.
4. Рогинский Я.Я., Левин М.Г. Антропология: Учебник для студентов ун-тов / Я.Я. Рогинский, М.Г. Левин. – М. : Высшая школа, 1978. – 528 с.
5. Сегеда С. Антропология: Навчальний посібник / С. Сегеда. – К. : Либідь, 2001. – 336 с.
6. Харитонов В.М., Ожигова А.П., Година Е.З. Антропология : учебник для студентов высших учебных заведений / В.М. Харитонов. – М. : ВЛАДОС, 2003. – 272 с.
7. Хомутов А.Е. Антропология: учебное пособие / А.Е. Хомутов, С.Н. Кульба. – Ростов-на-Дону : «Феникс», 2007. – 378 с.

Додаткова література:

1. Антропологические концепции современной науки. Учебное пособие по курсам «Концепции современного естествознания» и «Антропология» для студентов специальностей «Социология» и «Социальная работа» // Палеоантропология / Э.Д. Владимирова. – Самара : Изд-во «Универс-групп», 2007. – 103 с.
2. Барден Н., Уильямс Т.К. Слова и символы. Язык и коммуникация в терапии / А.А. Киселева. – Х. : Гуманитарный Центр, 2012. – 180 с.

3. Белик А.А. Культурология. Антропологические теории культур / А.А. Белик. – М. : Просвещение, 1998. – 287 с.
4. Бочаров В.В. Антропология возраста / В.В. Бочаров. – СПб. : Издательство С.-Петербургского университета, 2001. – 196 с.
5. Бутовская М.Л., Файнберг Л.А. У истоков человеческого общества: поведенческие аспекты эволюции человека / М.Л. Бутовская, Л.А. Файнберг. – М. : Наука, 1993. – 178 с.
6. Вовк Х. Антропологічні особливості українського народу // Студії з української етнографії та антропології. – Київ : Наукова думка, 1995. – 243 с.
7. Уланович О.И. Психолінгвістика : учеб. пособие / О.И. Уланович. – Минск : Изд-во Гревцова, 2010. – 240 с.
8. Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого «Я» / Зигмунд Фрейд. – СПб. : Азбука, Азбука-Аттикус, 2015. – 192 с.
9. Фрейд З. Тотем и табу / Зигмунд Фрейд. – СПб. : Азбука, Азбука-Аттикус, 2013. – 256 с.
10. Хрисанфова Е.Н., Перевозчиков И.В. Антропология / Е.Н. Хрисанфова, И.В. Перевозчиков. – М. : Изд-во МГУ, 1999 – 570 с.

Інформаційні ресурси

1. Грановская Р.М. Психология веры. – Режим доступа: <http://psyfactor.org/lib/religion3.htm>
2. Леви-Стросс К. Структурная антропология. – Режим доступа: http://yanko.lib.ru/books/cultur/stross_struktur_antrop.htm
3. Навчальні матеріали онлайн // Ритуали і ритуалізм. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/18800413/sotsiologiya/ritual_simvol_mif#405
4. Мид М. Культура и мир детства. – Режим доступа: <https://www.litmir.co/br/?b=161011&p=128>
5. Милгрэм С. Национальность и конформность. – Режим доступа: <http://refdb.ru/look/1525724.html>

Форма підсумкового контролю успішності навчання диференційний залік

Засоби діагностики успішності навчання: підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виставляється як загальний підсумок з наступних форм роботи:

– аудиторна робота за семестр (підсумкова оцінка усіх форм роботи студента протягом семестру);

– самостійна робота за семестр (проводиться в усній, тестовій або письмовій формі), відповідно до діючих норм Положення про організацію самостійної роботи студентів ХДУ;

– модульно-семестровий екзамен (проводиться у тестовій, усній або письмовій формі).